

УДК 347.31

СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ ЯК ЗАСІБ ЗБИРАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЗЛОЧИНЦЯ

Клименко Д.С., здобувач
кафедри криміналістики та судової медицини
Національна академія внутрішніх справ

Розглянуто слідчі (розшукові) дії як засіб збирання інформації про злочинця. Проаналізовано почасовий етап розслідування, а також визначено слідчі (розшукові) дії, які спрямовуються на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Ключові слова: вчинення вбивства, розслідування, встановлення особи потерпілого, допит свідків, кримінальне провадження.

Рассмотрены следственные (розыскные) действия как средство сбора информации о преступнике. Проанализирован почасовый этап расследования, а также определены следственные (розыскные) действия, направленные на получение (сбор) доказательств или проверку уже полученных доказательств в конкретном уголовном производстве.

Ключевые слова: совершение убийства, расследование, установление личности потерпевшего, допрос свидетелей, уголовное производство.

Klimenko D.S. INVESTIGATIVE (DETECTIVE) ACTION AS A MEANS OF GATHERING INFORMATION ON CRIMINAL

Consider investigating (investigative) action as a means of gathering information about the offender. Analyzed hourly stage of investigation and determined investigation (investigative) activities aimed at obtaining (gathering) evidence or testing has obtained evidence in a particular criminal proceedings.

Key words: committing murder, investigation, identification of the victim, interrogation of witnesses, criminal proceedings.

У сучасних умовах реалізації в нашій державі правової реформи й запровадження передбачених цим високих правових стандартів реформування законодавства привело до того, що кримінальний процес нині суттєво відрізняється від попереднього порядку кримінального судочинства. Водночас у теорії криміналістики проводиться чітке розмежування слідчої та розшукової діяльності, які розглядаються як самостійні пізнавальні заходи з розкриття злочину, що здійснюються відповідними суб'єктами за наявності передбачених підстав та у визначеній формі.

Залежно від слідчої ситуації на початковому етапі вирішується певне коло завдань. За відкритого вбивства, за таємного вбивства, коли особа потерпілого відома або встановлюється без особливих ускладнень, і за таємного вбивства, замаскованого інсценуванням, на початковому етапі розслідування вирішуються такі завдання:

1) визначення місця вчинення вбивства. Якщо місце виявлення трупа не є місцем вбивства, це можна встановити під час його огляду за відсутності тих слідів, які повинні бути (наприклад, рясних патьоків і калюж крові), і за наявності таких слідів, яких не має бути (слідів волочіння трупа, слідів бруду на взутті трупа, якого немає на місці виявлення трупа, наявності трупних плям там, де їх не повинно бути в такій позі трупа тощо). Складніше встановити місце, де відбулося вбивство, якщо труп переміщено на значну відстань. Однак це завдання вирішується шляхом фіксації під час зовнішнього огляду трупа слідів і мікрослідів (бруду, пилу, волокон одягу, часток, насіння й пилку рослин тощо), які дозволяють встановити місце вбивства та оглянути його;

2) встановлення змін на місці події. Зміни на місці події (сліди) можна розділити на дві групи: а) сліди, що утворилися в результаті взаємодії вбивць і жертв, сліди їх дій, що відбилися на місці події; б) сліди дій осіб, не причетних до розслідуваної події. З перших кроків розслідування важливо відразу відокремити сліди першої групи від другої. Для цього до початку огляду має бути проведено опитування очевидців і всіх інших осіб, які перебували на місці події до моменту початку огляду, з приводу того, чи змінювалася обстановка цього місця, з наступним допитом цих осіб за необхідності;

3) встановлення особи жертви. Це завдання вирішується шляхом огляду документів, записної книжки, особистих речей із мітками, а також шляхом фіксації заяв осіб, здатних упізнати потерпілого за ознаками зовнішності. Після встановлення особи потерпілого з'ясовується образ його життя й характер взаємин із родичами, колегами по службі та знайомими;

4) встановлення причини смерті. Попередні дані можна отримати від судового медика після зовнішнього огляду трупа, а остаточний висновок робиться на підставі результатів судово-медичної експертизи трупа інших доказів;

5) встановлення часу настання смерті (який не завжди збігається із часом заподіяння тілесних ушкоджень) можливе насамперед за трупними явищами, що розвиваються з моменту смерті залежно від температури й вологості повітря, атмосферних опадів та інших умов середовища;

6) з'ясування механізму дій злочинця, тобто встановлення, як і чим було заподіяно смерть, а також способу підготовки вбивства й способу

приховання його слідів. З огляду на можливість інсценування необхідно спеціально шукати й фіксувати такі факти, які суперечать інсценованій обстановці події (негативні обставини). Подібними фактами можуть бути, наприклад, чисте взуття на ногах трупа, що висить у петлі, за рясного бруду навколо; наявність на трупі «самогубця» ран, які він не міг сам собі нанести; невідповідність розташування волокон мотузки й часток деревини на балці, через яку перекинуто мотузку; відсутність підставки поруч із трупом, що висить у петлі, тощо;

7) встановлення осіб, які перебували (здатні перебувати) на місці вбивства або поблизу. Вирішення цього завдання необхідне не лише для обмеження та звуження кола підозрюючих, а й для пошуку свідків, які бачили або чули що-небудь, що сталося до вбивства, а можливо, і бачили вбивцю незадовго до вбивства чи незабаром після нього;

8) з'ясування мотивів і мети вбивства. Шляхом аналізу всіх встановлених обставин справи необхідно зробити висновок про те, чи було вбивство навмисним, чи необережним, а також, якими є мета й мотив убивства. У вирішенні цього питання ключове значення має дослідження взаємозв'язків і взаємин між убивцею та жертвою. Визначити мету й мотив убивства допомагають відповіді на такі питання: кому смерть жертви була необхідною або вигідною та чому; які близькі й віддалені події могли б настутити за життя жертви та які наслідки можуть настутити після її смерті;

9) встановлення вбивці або його ознак. Якісний огляд трупа й місця події часто дає підстави для висування версії, що вказує на коло людей, обмежене достовірними даними про зріст, вік, фізичний розвиток, звички й навички, деякі риси зовнішності, групу крові та інші дані про вбивцю [2, с. 301].

Допитами свідків і шляхом проведення пошукових дій (з використанням зображень зовнішності потерпілого) з'ясовується, як невідомий з'явився в цьому районі та коли, як поводився, з ким спілкувався, хто його бачив або міг бачити. Збираються дані в готелях, гуртожитках, у навчальних, медичних та інших установах про те, чи не було відзначено зникнення мешканців, пацієнтів, чи не було випадків неявки прибулих на навчання, лікування або у відрядження. На вокзалах, у відділеннях зв'язку з'ясовується, чи не було фактів неотримання багажу з камер складу або пошти.

За виявлення частини розчленованого трупа рекомендується такий порядок вирішення завдань розслідування: здійснюється цілеспрямований пошук інших частин трупа, водночас проводяться слідчі дії та оперативно-розшукові заходи для виявлення осіб, які пропали безвісти, проте ще не взяті на відповідний облік. За виявленням кожної нової частини трупа провадиться огляд місця події та частини трупа, після чого вона передається до судово-медичної установи для дослідження й консервації. При цьому важливо з'ясувати, як, коли, звідки й ким доставлено частину трупа на місце її виявлення, ретельно зафіксувати особливості її упакування та ознаки трупа, які є важливими для ототожнення особистості. Завдання судово-медичної експер-

тизи є такими: встановити, чи належать усі знайдені частини трупа одній особі, які частини тіла й органи відсутні; які стать, вік, раса й національність померлого; якою є причина й давність смерті; чи є прижиттєві ушкодження, їх характер, розташування та походження; яка група крові; яким знаряддям проведено розчленовування трупа та чи є ознаки професійних навичок цієї діяльності; яку їжу вбитий їв перед смертю, а також з'ясовується наявність слідів алкоголю, отрути й наркотиків. Зібрани в такий спосіб дані дозволяють встановити способ убивства та будувати версії про час і можливі місця розчленовування трупа.

Згідно зі ст. 223 Кримінального процесуального кодексу України слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні [6].

Підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети.

Невідкладною слідчою дією в справах про вбивство є огляд місця події та трупа.

Особливості огляду місця події в справах цієї категорії постають зі специфікою характеру злочину, спрямованого проти життя особи (наприклад, застосування вогнепальної зброї, удавлення зашморгом, отруєння тощо). Важливими є також пошук та огляд слідів і речових доказів. Характер злочину орієнтує слідчого на пошук слідів, характерних для застосування тих чи інших знарядь і засобів вчинення злочину. Так, слідами застосування вогнепальної зброї можуть бути гільзи, стріляні кулі, іноді пістолет, а також сліди крові, сліди опору (боротьби) та, що особливо важливо, мікросліди й сліди-нашарування. Аналіз таких слідів дозволить дійти висновку про вид зброї, з якої було зроблено постріл. Під час дослідження мікрослідів (крупинок, ниток) можна встановити групову належність тканини одягу злочинця.

Під час огляду трупа на місці його виявлення також існує певна рекомендована послідовність дій. Труп на місці його виявлення є одним з об'єктів місця події. Однак, по-перше, саме він найчастіше є підставою для огляду місця події, а по-друге, у зв'язку з особливою специфікою об'єкта його огляд відрізняється від огляду всіх інших об'єктів [2, с. 303].

Відповідно до ст. 238 Кримінального процесуального кодексу України огляд трупа на місці його виявлення обов'язково повинен проводитися за участю фахівця в галузі судової медицини, а за неможливості його участі – будь-якого іншого лікаря [3].

У більшості випадків за наявності на місці події трупа огляд починається з нього, тобто застосовується ексцентричний метод (від центра до периферії, якщо за центр події бере реться труп).

Перед початком огляду необхідно переконатися, що людина вже мертвa. В іншому випадку необхідно надати допомогу та вжити заходів для доставки її в лікарню. Оскільки в огляді бере участь судово-медичний експерт або лікар, то саме він визначає, чи настала смерть.

Особлива увага звертається на ушкодження одягу, їх локалізацію, розміри, фор-

ми. При цьому варто зіставити відповідність розташування ушкоджень на одязі й тілі. Необхідно спробувати виявити на одязі мікрооб'єкти (волосся, речовини), які під час контакту могли перейти з одягу злочинця на потерпілого. Наприклад, у яру було виявлено труп жінки. Усі ознаки свідчили про те, що потерпілу було згвалтовано й убито. Під час огляду одягу за допомогою лупи на передній стороні плаття було виявлено металеві ошурки жовтого кольору. З метою збереження ошурок під час транспортування плаття акуратно було знято, згорнуто й упаковано. Встановлено, що металеві ошурки є латунню. У зв'язку з тим, що поруч із яром знаходилося невелике підприємство (типу майстерні), на якому виготовляли дрібні металеві вироби з латуні, було висунуто версію, що убивство й згвалтування склоено особою, яка працює на цьому підприємстві та займається обробкою деталей. Під час перевірки цієї версії вона підтвердилаася, і підозрюваного було виявлено [5, с. 289].

За наявності на тілі трупа, у його руках, у безпосередній близькості від нього або в цьому приміщенні (на ділянці місцевості) яких-небудь об'єктів, які з огляду на ушкодження чи сліди могли бути знаряддями заподіяння цих ушкоджень, вони також оглядаються з описом у протоколі їхнього найменування, форми, розмірів, кольору, матеріалу та індивідуальних ознак.

Під час детального огляду трупа з нього знімається одяг, і далі оглядається ложе трупа, тобто та поверхня, що знаходиться під трупом. Для цього труп може бути переміщено. На цьому місці може бути виявлено знаряддя вбивства, речі або частини одягу злочинця тощо.

У деяких випадках, коли огляд, місця події почато з трупа, під час його переміщення крейдою або іншим засобом необхідно окреслити на підлозі (землі) його контури для подальшої фіксації його положення на місці.

Якщо особистість загиблого не відома (відсутні документи), то під час огляду трупа з метою його ідентифікації в майбутньому на місці події повинні бути проведені такі дії:

- фотографування трупа за методом візуальної зйомки. Якщо обличчя трупа сильно забруднене або спотворене, то візуальна зйомка робиться в морзі після реставрації обличчя й проведення туалету фахівцями в галузі судової медицини;
- труп може бути на місці події пред'явлений для візначення оточуючим;
- труп дактилоскопіється з метою перевірки його за дактилоскопічними картотеками;
- вивчаються й описуються сліди перенесених захворювань (шрами, відсутність окремих зубів тощо);
- встановлюється наявність особливих і помітних прикмет. Особливу роль для встановлення особистості загиблого мають татуювання, зміст яких може вказати на принадлежність до тієї чи іншої злочинної групи;
- аналізуються наявні в кишениях записні книжки з адресами й номерами телефонів, різні квитанції, листи, інші предмети;
- вивчаються наявні на одязі й тілі трупа ознаки, що вказують на професію або рід занять;
- за наявності на руках трупа муміфіка-

ції або розкладання експерт у бюро судово-медичної експертизи відокремлює кисті рук, поміщає в посуд із чистою водою для направлення іншим фахівцям із метою дактилоскопіювання [2, с. 305–306].

У випадках, коли наявні ознаки отруєння, на місці події необхідно вилучити посуд із залишками харчів, лікарські препарати (порошки, пляшки з ліками), виділення потерпілого. Під час удавлення зашморгом чи повішення особливу увагу слід зосередити на матеріалі зашморгу, його формі, способі в'язання, оскільки це часто пов'язано з фаховими навичками особи, яка вчинила злочин, і може вказати на певне коло осіб, які можуть бути причетними до події.

Фіксація в протоколі виявлених слідчим слідів та обставин повинна здійснюватися таким чином, щоб було зрозуміло, що являє собою місце події, як на ньому розташовується труп щодо виявлених слідів. Останні повинні бути описаними з максимальним ступенем деталізації. Зокрема, сліди крові описуються з використанням їх криміналістичної класифікації на бризи, краплі, мазки, помарки, калюжі. Вказуються колір і фізичний стан крові.

У протоколі обов'язково перераховуються всі речові докази, що вилучаються. Рекомендується упаковувати їх окремо та робити на упакуванні напис про час, місце вилучення, осіб, які його здійснюють, тощо. До протоколу додаються також схеми й плани місця події з позначенням його елементів, розташування трупа й виявлених слідів. Долучаються також фотознімки, відеоматеріали.

Розглянуті раніше принципи огляду повинні знайти відображення в протоколі огляду, що є основним процесуальним документом, джерелом доказу. Лише те, що зафіксовано в протоколі належним образом – об'єктивно, повно і всебічно, з дотриманням процесуальних норм, – може далі бути доказом. Як правильно і успішно не було б проведено огляд, якщо протокол цієї слідчої дії виявиться неякісним, то результат такового огляду виявиться марним.

У зв'язку з тим, що тактика огляду місця події залежить від виду вчиненого злочину, відповідної слідчої ситуації, структури самого місця події (у приміщенні або на відкритій місцевості) і багатьох інших чинників, можна викласти лише загальні вимоги до протоколів огляду.

Фіксація результатів огляду має відбуватися у тій послідовності, у якій проводиться сам огляд. Ця вимога дозволяє судити за протоколом про якість проведення цієї слідчої дії, її повноту й об'єктивність.

В обов'язковому порядку в протоколі відображається застосування та використання таких або інших криміналістичних засобів, а у вступній частині протоколу має відображатися факт повідомлення учасникам огляду й понятим про можливість використання криміналістичної та спеціальної техніки. У протоколі огляду неприпустимо використовувати спеціальну термінологію, не зрозумілу поняття та іншим особам. Якщо навіть слідчий знає зміст того чи іншого терміна, це поняття краще описати більш багатослівно, проте так, щоб це могла зрозуміти будь-яка людина. До того ж багато спеціальних термінів мають де-

кілька значень, що може призвести до юридичних помилок [2, с. 307].

У протоколі не повинні відображатися висновки, припущення, версії, думки слідчого й інших учасників огляду, думки потерпілих, свідків. Повідомлення можуть бути занесені до протоколу допиту, протоколи інших слідчих дій, проте не до протоколу огляду, інакше буде порушенено принцип об'єктивності. Однак часто в ході огляду виявляються деякі явища, обставини, які є настільки простими, а висновки за ними – настільки однозначними, що, здавалося б, якщо ці висновки буде зроблено в протоколі, то це буде правильним. Зокрема, це стосується деяких обставин, які можуть бути настільки очевидними, що, здавалося б, якщо ці висновки буде зроблене, то помилки в цьому не буде. У зв'язку із цим можна навести єдино правильну рекомендацію: необхідно об'єктивно описати всі ознаки так, щоб будь-хто, читаючи, міг сам зробити висновок.

Слідчий огляд, особливо огляд місця події, трупа на місці виявлення, дозволяють отримати первинну інформацію про подію, висунути версії, виявити сліди злочинця, що характеризують його з багатьох позицій, вирішити питання про час, мотив та умови вчинення злочину.

Серед слідчих дій огляд місця події виконує особливу роль як у кримінально-процесуальному, так і в криміналістичному плані, однак це не єдина слідча дія.

Однією з найважливіших первинних слідчих (розшукових) дій є допит підозрюваного. До моменту першого допиту підозрюваного слідство в більшості випадків не має у своєму розпорядженні повної інформації про обставини вбивства та його учасників. У зв'язку із цим під час допиту підозрюваних не варто поспішати з використанням цих даних. Слід з'ясувати в підозрюваного, як давно він знайомий із потерпілим, які між ними стосунки, за яких обставин, у який час і де вони зустрілися в день вбивства, як прово-

дили час, чи не виникло в них сварки, якими є її причини, які пошкодження та чим заподіялися потерпілому, підозрюваному, у якій позі знаходився потерпілій у момент спричинення йому смертельного поранення, як щодо нього розташовувався підозрюваний. Крім того, бажано отримати якомога докладніші свідчення про обстановку й обставини злочину, деталі, які можуть бути відомі лише особі, яка вчинила вбивство [5, с. 292].

Ще однією важливою слідчою (розшуковою) дією є призначення експертизи. У злочинах проти життя й здоров'я особи одним із першочергових завдань є призначення судово-медичної експертизи. У справах про вбивства важливе значення має призначення й проведення судово-медичної експертизи трупа, призначення якої є обов'язковим відповідно до кримінально-процесуального законодавства.

Таким чином, слідчі (розшукові) дії є першочерговими серед основних засобів збирання інформації про злочинця.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : [наук.-практ. коментар] : у 2 т. / [О.М. Бандурка, С.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.]; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пішонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012-. – Т. 1. – 2012. – 768 с.
2. Криміналістика. Академічний курс : [підручник] / Т.В. Варфоломеєва, В.Г. Гончаренко, В.І. Бояров, С.В. Гончаренко, В.О. Попельюшко. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 495 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : [наук.-практ. коментар] / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.
4. Молдован А.В. Кримінальний процес України : [навч. посібник] / А.В. Молдован, С.М. Мельник. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 368 с.
5. Криміналістика : [підручник] / [В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін.]; за ред. В.Ю. Шепітька. – 5-е вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2011. – 464 с.
6. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / за ред. О.А. Банчука, Р.О. Куйбіди, М.І. Хавронюка. – Х. : Фактор, 2013. – 1072 с.